

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.6>

Марич Х. М.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0003-0088-980X

Ліщинська Ю. В.,

здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0009-0003-9074-4643

ДЕРЖАВНА СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

STATE ENVIRONMENTAL MONITORING SYSTEM IN UKRAINE: LEGAL REGULATION

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану нормативно-правового регулювання, проблем та перспектив реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні.

Екологічний моніторинг є однією з функцій управління у сфері охорони довкілля. В Україні сучасна державна система моніторингу довкілля знаходиться на стадії реформування.

Авторами проаналізовано чинне довкілляве законодавство України та визначено основні зміни в правовому регулюванні, що зроблені в процесі реформування державної системи моніторингу довкілля.

Прийняття Закону України від 20 березня 2023 року № 2973-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля», а також низки нормативно-правових актів підзаконного характеру є позитивним результатом реформування законодавчої бази, що визначає засади та механізм організації і функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем.

Оновлена нормативно-правова база є основою для створення ефективної державної системи моніторингу довкілля, що забезпечує інформаційні потреби управління в галузі охорони довкілля та потреби громадськості в інформації про стан довкілля.

За результатами впровадження реформи екологічного моніторингу, державна система моніторингу довкілля має стати дієвим інструментом державного управління в галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки при прийнятті ефективних управлінських рішень.

В процесі реформування державної системи моніторингу довкілля, перед усім необхідно звернути увагу на такі проблемні аспекти, як: потреба в модернізації та технічному переоснащенні, зокрема впровадженні сучасної і новітньої техніки та технологій; нестача коштів, в тому числі передбачених у державному та місцевих бюджетах, а також залучених з інших джерел для фінансування робіт зі створення і функціонування державної системи моніторингу довкілля; недостатність взаємодії державної системи моніторингу довкілля України з відповідними системами моніторингу довкілля держав-членів ЄС тощо.

Ключові слова: моніторинг, екологічний моніторинг, система моніторингу, державна система моніторингу довкілля, довкілля, правове регулювання.

The article is devoted to the study of the current state of legal regulation, problems and prospects for reforming the state environmental monitoring system in Ukraine.

Environmental monitoring is one of the functions of environmental management. In Ukraine, the modern state environmental monitoring system is in the process of reform.

The authors analyzed the current environmental legislation of Ukraine and identified the main changes in legal regulation made in the process of reforming the state environmental monitoring system.

The adoption of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the State System of Environmental Monitoring, Information on the State of the Environment (Environmental Information) and Information Support for Environmental Management» (of March 20, 2023, № 2973-IX), and other legal acts is a positive result of reforming the legislative framework, which determines the principles and mechanism for organizing and functioning of the state environmental monitoring system and its subsystems.

The updated regulatory framework is the basis for creating an effective state environmental monitoring system that meets the information needs of environmental management and the needs of the public for information on the state of the environment.

Following the implementation of the environmental monitoring reform, the state environmental monitoring system should become an effective tool of state management in the field of environmental protection, rational use of natural resources, and ensuring environmental safety when making effective management decisions.

In the process of reforming the state environmental monitoring system, it is first of all necessary to pay attention to such problematic aspects as: the need for modernization and technical re-equipment, in particular the introduction of modern and innovative equipment and technologies; lack of funds, including those provided for in the state and local budgets, as well as those attracted from other sources to finance the creation and operation of the state environmental monitoring system; insufficient interaction of the state environmental monitoring system of Ukraine with the relevant environmental monitoring systems of the EU member states, etc.

Key words: monitoring, environmental monitoring, monitoring system, state environmental monitoring system, environment, legal regulation.

Постановка проблеми. Екологічний моніторинг є однією з функцій управління у сфері охорони довкілля. Так, інформація, отримана в процесі здійснення моніторингу довкілля є основою для прийняття необхідних управлінських рішень у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Дані моніторингу довкілля, зокрема інформація про стан та якість довкілля, фактори, які впливають або можуть вплинути на стан довкілля або його складових, а також здоров'я людей є одним з основних джерел екологічної інформації для людей. Відповідно належні організація та здійснення екологічного моніторингу, зокрема на державному рівні є умовою збереження і покращення стану довкілля та його складових, а також реалізації та захисту екологічних прав громадян.

В Україні сучасна державна система моніторингу довкілля знаходиться на стадії реформування. Така реформа обумовлена низкою факторів, зокрема економічного, технічного, кадрового, організаційного, правового характеру. Так, наприклад потребують вдосконалення як методи та засоби, що використовуються в моніторингових дослідженнях, так і освітні програми підготовки відповідних фахівців. Вдосконалення вимагає і вітчизняна нормативно-правова база, що встановлює засади та порядок здійснення моніторингу у сфері охорони довкілля. При цьому, неодмінною умовою реформування відповідного національного законодавства є його адаптація до норм Європейського Союзу. Все це підтверджує важливість та актуальність даного дослідження.

Аналіз дослідження проблеми. Питання організації та здійснення екологічного моніторингу в Україні досліджували представники різних галузей науки, зокрема Адаменко О. М., Боголюбов В. М., Ракоїд О. О., Сафранов Т. А. та інші. Правові аспекти екологічного моніторингу вивчали – Г. В. Анісімова, А. П. Гетьман, М. В. Краснова, Ю. А. Краснова, С. В. Шаропова та інші.

Метою статті є дослідження сучасного стану нормативно-правового регулювання, проблем та перспективи реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «моніторинг» (від латинського monitor – той, що наглядає, нагадує, спостерігає) виник перед проведенням Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 5–16 червня 1972 р.). Моніторинг довкілля в сучасному розумінні можна розглядати як аналітично-інформаційну систему, яка охоплює такі основні напрями:

- 1) спостереження за станом довкілля і за факторами, які впливають на окремі елементи довкілля;
- 2) оцінювання та аналіз фактичного стану всіх складових довкілля;
- 3) прогнозування стану довкілля і оцінювання цього стану;
- 4) забезпечення науково-інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень [6, с. 13–14].

В юридичній літературі моніторинг довкілля (екологічний моніторинг) розглядається як врегульована законодавством наукова, інформаційно-аналітична система, що дає змогу визначити і прогнозувати зміни стану довкілля, контролювати та управляти ними [19, с. 247]; екологічний моніторинг – це пасивна форма екологічного контролю, яка полягає у спостереженні за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення шляхом збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін і розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень [3, с. 129]; екологічний моніторинг – це діяльність, яка полягає у спостереженні, збиранні, обробленні, аналізі, зберіганні, обміні інформації про стан довкілля, прогнозуванні його змін і розробленні науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття дієвих управлінських рішень у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Основною метою екологічного моніторингу є своєчасне виявлення та усунення, а також запобігання дії негативних факторів і процесів на стан довкілля та його складових [5, с. 79–80].

У законодавстві України поряд із терміном «екологічний моніторинг» використовуються терміни

«моніторинг довкілля», «моніторинг навколишнього природного середовища», визначення яких відсутні, а в еколого-правовій науці вони вживаються як синоніми [2, с. 74].

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [18] передбачено створення системи державного моніторингу навколишнього природного середовища.

Порядок здійснення державного моніторингу навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України у Положенні про державну систему моніторингу довкілля, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 [8]. Так, державна система моніторингу довкілля – це система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки. Пріоритетами функціонування державної системи моніторингу довкілля є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; відвернення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям.

Крім того, основні вимоги до організації здійснення державного моніторингу вод визначає Порядок здійснення державного моніторингу вод, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 758 [10]; механізм організації та здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря визначає Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 року № 827 [9].

Однак, через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р., затвердженням Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. набирає чинності одночасно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20 березня 2023 р., постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 р. № 684, якою затверджено Порядок функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем.

Прийняття Закону України від 20 березня 2023 року № 2973-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи

моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» [17] є важливим кроком на шляху реформування нормативно-правової бази, що визначає засади та механізм організації і функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем.

Цим законом вносяться зміни до ряду законодавчих актів України, а саме базового закону – Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», проресурсових кодексів та інших законів. Таким чином, закріплено, зокрема:

поняття державна система моніторингу довкілля, що визначається як система спостережень, збирання, оброблення, аналізу, зберігання та обміну інформацією про стан довкілля, вплив на нього, прогнозування його змін та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні з метою забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку;

підсистеми, які включає державна система моніторингу довкілля, а саме: а) моніторинг атмосферного повітря; б) моніторинг вод; в) моніторинг земель і ґрунтів; г) моніторинг лісів; г) моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття; д) моніторинг у сфері управління відходами; е) моніторинг геологічного середовища; є) моніторинг впливу фізичних факторів (температура, шум, вібрація, іонізуюче та неіонізуюче випромінювання);

рівні функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем – а) національний (державний) рівень; б) регіональний рівень; в) локальний (місцевий) рівень; г) об'єктовий рівень;

режими функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем – а) повсякденного функціонування; б) підвищеної готовності; в) реагування на надзвичайні екологічні ситуації; г) відстеження у відновлювальний (реабілітаційний) період.

Крім того, через реалізацію Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» має бути розв'язане питання про задоволення інформаційних потреб державної системи управління у сфері охорони навколишнього природного середовища при прийнятті управлінських рішень.

При цьому, інформаційні потреби управління в галузі охорони довкілля є основою для формування та функціонування системи моніторингу та її підсистем. Перелік інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного та Порядок формування та перегляду переліку інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного середовища,

затверджено постановою Кабінетом Міністрів України від 25 жовтня 2024 р. № 1213 [7; 16].

В процесі реформування законодавства, що визначає засади та механізм організації і функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем, прийнято і інші акти підзаконного характеру. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 р. № 684, затверджено «Деякі питання функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем» [1], постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2024 р. № 815, затверджено Порядок інформаційної взаємодії між автоматизованими інформаційними системами органів державної влади та загальнодержавною екологічною автоматизованою інформаційно-аналітичною системою забезпечення прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережі [13], наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 23 грудня 2024 р. № 1720, затверджено Порядок створення регіональних центрів моніторингу довкілля [15] тощо.

Ще однією важливою групою нормативно-правових актів, які прийняті в рамках реформування державної системи моніторингу довкілля є відповідні постанови Кабінету Міністрів України, якими затверджено порядки організації та здійснення моніторингу окремих підсистем державної системи моніторингу довкілля, зокрема моніторингу біологічного та ландшафтного різноманіття [11], моніторингу геологічного середовища [12], моніторингу земель і ґрунтів [14] тощо.

Однак, більшість нормативно-правових актів, які прийняті в рамках реформування державної системи моніторингу довкілля набирають чинності через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану і це стає перешкодою для невідкладного створення ефективної державної системи моніторингу довкілля. Відтермінування набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» та інших пов'язаних з ним актів зумовленні російською збройною агресією проти України. Крім того, війна на території

нашої держави ускладнює проведення моніторингу довкілля на територіях, де ведуться активні бойові дії, а також на тимчасово окупованих територіях.

Висновки. Отже, реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні є необхідним кроком для забезпечення охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки в умовах сталого розвитку.

Прийняття Закону України від 20 березня 2023 року № 2973-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля», а також низки актів підзаконного характеру є позитивним результатом реформування нормативно-правової бази, що визначає засади та механізм організації і функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем.

Прийняття нормативно-правових актів – вагомий внесок в процес реформування державної системи моніторингу довкілля, однак є недостатнім для забезпечення її функціонування, адже для цього необхідні сучасні техніка та технології, відповідні фахівці, що своєю чергою потребує відповідного фінансування тощо.

Сьогодні продовжуючи реформування державної системи моніторингу довкілля, перед усім необхідно звернути увагу на такі проблемні аспекти, як: потреба в модернізації та технічному переоснащенні, зокрема впровадженні сучасної і новітньої техніки та технологій; нестача коштів, в тому числі передбачених у державному та місцевих бюджетах, а також залучених з інших джерел для фінансування робіт зі створення і функціонування державної системи моніторингу довкілля; недостатність взаємодії державної системи моніторингу довкілля України з відповідними системами моніторингу довкілля держав-членів ЄС тощо.

Таким чином, вітчизняна державна система моніторингу довкілля та всіх підсистем буде ефективною лише тоді, коли відповідатиме як нормативно, так і технічно вимогам права Європейського Союзу, а також діятиме в режимі реального часу, що стане предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем: постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 р. № 684. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-p#Text>
2. Екологічне право : підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2021. 552 с.
3. Екологічне право України. Загальна частина : підручник. М. В. Краснова, Ю. А. Краснова. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 190 с.
4. Концепція Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 липня 2023 р. № 610-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/610-2023-p#Text>
5. Марич Х. Екологічне право: навчальний посібник. Львів : Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», Дрогобич : Посвіт, 2024. 228 с.

6. Моніторинг довкілля : підручник / за ред. проф. В. М. Боголюбова і Т. А. Сафронова. Стереотип. вид. Херсон : Олді-Плюс, 2020. 530 с. <https://emed.library.gov.ua/wp-content/uploads/tainacan-items/18405/77020/Monitorynh-dovkillia-pidruchnyk.pdf>
7. Перелік інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2024 р. № 1213. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-2024-p#Text>
8. Положення про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-p#Text>
9. Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 року № 827. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-p#Text>
10. Порядок здійснення державного моніторингу вод: постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 758. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-p#Text>
11. Порядок здійснення моніторингу біологічного та ландшафтного різноманіття: постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2025 р. № 45. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45-2025-p#Text>
12. Порядок здійснення моніторингу геологічного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 р. № 685. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-2024-p#Text>
13. Порядок інформаційної взаємодії між автоматизованими інформаційними системами органів державної влади та загальнодержавною екологічною автоматизованою інформаційно-аналітичною системою забезпечення прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережі: постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2024 р. № 815. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2024-p#Text>
14. Порядок проведення моніторингу земель і ґрунтів: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 848. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2024-p#Text>
15. Порядок створення регіональних центрів моніторингу довкілля: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 23 грудня 2024 р. № 1720. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0156-25#Text>
16. Порядок формування та перегляду переліку інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2024 р. № 1213. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-2024-p#Text>
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля: закон України від 20 березня 2023 р. № 2973-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text>
18. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
19. Шарапова С. В. Реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 246–249. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/42.pdf>